

УДК 504.75(477.53)

© 2009

*Писаренко П.В., доктор сільськогосподарських наук,
Ласло О.О., аспірант*,*

Полтавська державна аграрна академія

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор Г.П. Жемела

Критичний агроекологічний стан, в якому перебуває нині значна частина агроландшафтів як України, так і Полтавської області, спричинений не тільки різким зменшенням обсягу заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, але й є наслідком надмірної сільськогосподарської освоєності та розораності територій, що, в свою чергу, негативно позначилося на екологічній стійкості ландшафтів, зумовивши масштабну деградацію ґрунтового покриву. Для визначення екологічної стабільності території землекористування та рівня антропогенного тиску на довкілля пропонується використовувати методи, що враховують як кількісні, так і якісні характеристики всіх складових ландшафту.

Ключові слова: екологічно стійкі ландшафти, екологостабілізуючі угіддя, дестабілізуючі чинники агроландшафтів, екстенсивне землекористування.

Постановка проблеми. Об'єктивне визначення агроекологічного стану сільськогосподарських земель на різних рівнях землекористування, як основи для прийняття управлінських рішень щодо планування системи природо- і ґрунтоохоронних заходів, потребує теоретичного обґрунтування й розробки відповідної методики оцінки [10]. Аналіз світового та вітчизняного досвіду щодо природоохоронного використання земельних ресурсів, а також результати попередніх досліджень Інституту агроекології УААН із розробки методичних підходів до екологічного оцінювання земель і ґрунтів [2-3, 6] свідчать, що лише системний підхід, який враховує взаємозв'язки між агроекологічним станом земель сільськогосподарського призначення і комплексом природних та антропогенних чинників, що його формують, може стати методологічною основою екологічної оцінки систем землекористування.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Якість навколишнього природного середовища і земельних ресурсів значною мірою залежить від рівня загальної господарської освоєності терито-

рії, що характеризує інтенсивність антропогенного впливу на довкілля. Саме тому регламентація землекористування розглядається як критерій нормування антропогенного навантаження на ландшафти.

Формування екологічно стійких ландшафтів потребує визначення оптимального співвідношення природних і змінених господарською діяльністю угідь, оскільки їх співвідношення є основним критерієм оцінки екологічного стану агроландшафтів [7]. Ще В.В. Докучаєв відзначав, що головну роль у підтриманні екологічної стабільності агроландшафтів повинна відігравати природна рослинність [5]. У системі запропонованих ним заходів, спрямованих на підвищення стійкості усього агроландшафту, особливе місце належить обґрунтуванню норм, що визначають оптимальне співвідношення між ріллею, лісом, луками і водами залежно від місцевих умов.

Останніми роками неодноразово робилися спроби обґрунтувати оптимальне співвідношення, проте наразі ця проблема й досі залишається невирішеною.

Разом із тим, аналіз багатьох вітчизняних і зарубіжних джерел свідчить, що співвідношення екологічно небезпечних угідь (рілля, сади, виноградники тощо) до екологічно стабільних (ліси, природно-кормові угіддя, болота, водойми) не може перевищувати одиниці [4, 8-9]. Правомірність кількісних параметрів цього співвідношення підкріплена також логічними міркуваннями.

Зменшити негативні наслідки екстенсивного землекористування можна шляхом запровадження комплексу ефективних заходів з оптимізації функціональної структури сучасних сільськогосподарських ландшафтів та зниження антропогенного тиску на навколишнє середовище, для чого передусім необхідно провести оцінку екологічного балансу в співвідношенні основних типів угідь.

Метою досліджень є визначення рівня екологічної стабільності територій Полтавської області.

* Керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор Писаренко П.В.

Завдання досліджень – дослідити співвідношення ріллі до екологостабілізуючих угідь за визначеним критерієм.

Матеріали і методи досліджень. Екологічну оцінку сільськогосподарських ландшафтів пропонується виконувати за співвідношенням ріллі (Р) до сумарної прощі екологостабілізуючих угідь (ЕСУ – ліси, луки, пасовища, болота, водні об'єкти) [10].

Ступінь порушення екологічної рівноваги в реальному співвідношенні Р : ЕСУ визначають за допомогою модифікованої шкали [10] (табл. 1).

Результати досліджень. Проблема оптимізації агроландшафтів Полтавської області вимагає низки завдань із забезпечення оптимальної продуктивності, стійкості та стабільності функціонування агроєкосистем.

Земельний фонд Полтавської області складає (станом на 1.01. 2008 року) 2875,06 тис. га, до якого відносяться: сільськогосподарські угіддя – 2235,45 тис. га (або 78% від загального фонду області); ліси та вкриті лісом площі – 277,77 тис. га (10%); інші землі – 361,833 тис. га (12,45%) [1].

Сільськогосподарська освоєність земель у 2007 році становила 77,84% по відношенню до загальної площі території, а розораність у середньому складала 63,61% при середній по Україні – 71,1% [1].

Відносно незадовільний стан Полтавської області характеризується за критерієм співвідношення ріллі до екологостабілізуючих угідь (рис. 1), і саме 9,7% території придатні для екологічного ведення господарювання, а 90,3% знаходяться у незадовільному й критичному стані.

1. Модифікована шкала для оцінки екологічного стану агроландшафтів

Тип агроландшафтної території	Питома вага угідь, % до їх сумарної площі		Екологічний стан
	Р	ЕСУ	
0	< 20	> 80	оптимальний
I	20-37	80-63	добрий
II	37-54	63-46	задовільний
III	54-70	46-30	незадовільний
IV	>70	<30	критичний

Рис. 1. Рівень екологічної стабільності території Полтавської області за критерієм співвідношення ріллі до екологостабілізуючих територій, %

Як бачимо з рис. 1, лише один (4%) із районів Полтавської області – Глобинський – знаходиться у задовільному стані за критерієм співвідношення ріллі до екологостабілізуючих угідь. Територія належить до II типу ландшафтних територій, питома вага угідь до їх сумарної площі складає від 46-63%. Близько 40% районів області знаходяться у критичному стані (Гребінкінський, Оржицький, Хорольський, Миргородський, Диканський, Решетилівський, Козельщинський, Машівський, Карлівський, Чутівський райони). Їх розораність становить понад 70%, а відсоток екологостабілізуючих угідь – менше 30%. Решта територій (56%) знаходяться у незадовільному стані; ступінь їх розораності – 54-70%, відповідно відсоток екологостабілізуючих угідь – 46-30%.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агроекологічний атлас Полтавщини. Екологічна бібліотека Полтавщини. – Вип. 7. – Полтава, 2009. – 70 с.
2. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель; За ред. В.П. Патики, О.Г. Тараріко. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 296 с.
3. Агроекологічний стан орних земель Київщини: комплексна оцінка та заходи поліпшення. Методичні рекомендації / Н.А. Макаренко, О.О. Ракоїд, Є.Л. Москальов та ін.; За ред. академіка УААН О.І. Фурдичка. – К., 2005. – 54 с.
4. Булигін С.Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів. – Харків: Вид-во ХДАУ, 2001. – 116 с.
5. Докучаев В.В. Труды экспедиции, снаряженной лесным департаментом, под руководством проф. Докучаева // Избр. соч. – М.: Сельхозгиз, 1954. – С. 513-542.

Отже, характеристика сільськогосподарських територій Полтавської області показала, що значний рівень розораності сприяв зменшенню екологостабілізуючих угідь, – це спричинило деградацію ґрунтового покриву на значній території.

Висновки

Оскільки практичне здійснення оптимізації систем землекористування безпосередньо через зміну співвідношення угідь на сучасному етапі неможливе, одним із напрямів раціонального використання деградованих і малопродуктивних ґрунтів є вилучення їх з інтенсивного обробітку та подальша консервація. Оптимізація співвідношення угідь в агроландшафтах є необхідним заходом для досягнення сталого функціонування й підвищення стійкості ґрунтового покриву проти деградації.

6. Козлов М.В., Мельник А.І., Москальов Є.Л. Оптимізація сучасних систем землекористування на прикладі Чернігівської області. Методичні рекомендації. – К., 2004. – 19 с.
7. Ландшафтное земледелие. – Ч.І. Концепция формирования высокопродуктивных экологически устойчивых агроландшафтов и совершенствование систем земледелия на ландшафтной основе. – Курск, 1993. – 100 с.
8. Медведев В.В. Мониторинг почв Украины. Концепция, предварительные результаты, задачи. – Харьков: ПФ «Антиква», 2002. – 428 с.
9. Нормативи ґрунтозахисних контурно-меліоративних систем землеробства; За ред. О.Г.Тараріко, М.Г. Лобаса. – К.,1998. – 158 с.
10. Ракоїд О.О. Методичні рекомендації з комплексної агроекологічної оцінки земель сільськогосподарського призначення / О.О. Ракоїд. – К.: Логос, 2008. – 51с.